

"Gərək elə yanımdır"

Nizami TAĞISOY

XX əsrin 60-80-ci illər Azərbaycan poeziyasının öncül simalarından olan Tofiq Bayram oxucu və dinləyici yaddaşına daimi həkk olunmuş nadir səs soraqlarından biri kimi daxil olmuşdur. Onun seirləri nəcib, hassas, kövrək olduğu qədər, həm də çağırış, protest, gur orkestri xatırladan, mübarizəyə səsləyən, mətnliyi, yenilməzliyi xatırlatmaqla keçmiş, dünənə hörmətlə yanaşmağı, onu dəyərləndirməyi tələp edir. "Ay gecikən məhəbbətim", "Məhəbbət", "İlk sevgi məktubları", "Görüş", "Toy günü", "Vağzalı çalınır", "Kəç günahından", "Ünvansız seir" və s. mübhəm hissələri; "Azərbaycan deyəndə", "Qarabağı verməmə", "Qələbə nəğməsi", "Azərbaycanım", "Zəfər yaraşır", "Azərbaycan haqqında nəğmə", "Qəhrəman Azərbaycanım" və s. mübarizəyə çağırışı; "Vaqifin məqbərəsi önündə", "Hacı Zeynalabdin Tağıyevinin abidəsi qarşısında", "Vurğun", "Şuşanın şəhər bağında", "Torpağa andım", "Odlar yurdu", "Vətən sevgisi", "Marşalmız" və s. nümunələrdə isə tarixi keçmiş, uğurlarını müəhəbbət və hörmətlə əks etdirmək aparıcı yer tutur.

Tofiq Bayram nəyin və kimin haqqında yazır-yazmır, forq etməz. O, daim ürəkənd yazır. Mövzu obyektinə və predmetinə çevirdiyi nə vəzə, onun sözü urvatlı münasibətini ortaya qoyurdu. Onun sözü hörkəlməyin özge ələmi, başqa hüvünü vardı.

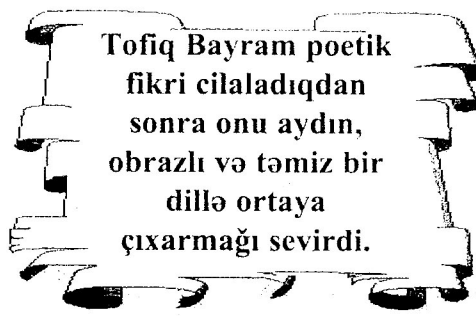
Tofiq Bayramı öz seirlərini oxuyanda çox görmüşdüm. Onun özünəməxsus səsi, avazı vardı.

Sözün ən xırda, ən kiçik elementar hissəcikləri Tofiq Bayramın ifasında göz qarşısında bərq vuran ələmizin, briilyantın sayrışmalarını xatırladırdı. Yəqin elə buna görə də Tofiq belə deyirdi:

*Bəzi düşüncələr: - Şairə nə var,
Sözüdür, qafiyədir tapıb düzəldir.
Alınnda tor olmur, alında qabır,
Həyatı firavan, ömrü gözəldir.*

*"Ellərə", "sellərə" qoş bir, "dağ de", bir "buğ".
Söz aç, bu gündən də, önmə çağından da.
Yox, qəfil, yarıncıq sənətkar olmaq
Ağırdu yarımçıq doğulmaqdan.*

Bax, şairə, sənətkar, şeiro, sənəto To-

Tofiq Bayram poetik fikri cılaladıqdan sonra onu aydın, obrazlı və təmiz bir dillə ortaya çıxarmağı sevirdi.

fiq Bayram bu ölçülərlə yanaşır, yaxınlaşır. Ulu babası Füzulinin yazdıqlarını: "Ver sözə chya ki..." kəlamını qulağında sırğa etmişdi Tofiq Bayram.

Həç kim dünyanı tutub durmur. Pəncərə kimi baxılan dünya həç kimo qalmısa da, Tofiq Bayram kimi sənətkarların poetik fikrini yaşadıb gələcəyə aparın dünyadır bu dünya. Yəqin Tofiqin sözlərindən pərdəpərdə, not-not, ölçim-ölçim ipə-səpa düzülməsinə bu dünya hələ uzun müddət yaddaşında yaşadacaqdır.

Tofiq Bayramı öz seirlərini oxuyanda çox görmüşdüm. Onun özünəməxsus səsi, avazı vardı. Bu səs nə qədər qalın olsa da, dinləyici və tamaşaçı diqqətini daim ovunulmaqda idi. Onun şeir ifa etməsinin öz intonasiyası, öz ahəngi vardı. Asta-asta, aram-aram araya-ərsəyə gələn bu səs şeirdəki məqamlardan asılı olaraq gəh güclünür, gəh də öləyirdi. Lakin ondakı özünəməxsus cəzakar aləm həç zaman diqqəti yayındırmırdı. Tofiqin öz diksiyası, şeir deyəndə öz stixiyası vardı. Bu stixiya onun öz kosmosu, öz fəzası idi. Bu fəzaya dilə oxmaq üçün Tofiq Bayram olmağı zəruri idi.

Tofiqin seirlərinin mözmunu o qədər rəngarəng və çeşidli idi ki, onların trayektoriyasında olmaq insanı çeşidli, rəyihəli bir ələmə salırdı. Bu rəngarənglik bu çeşidlilik, bu rəyihəlilik də ona oxucu məhəbbəti gətirmişdi, İndi Tofiqin 24 il bundan öncə dünyasını dəyişməsinə baxmayaraq, əsərlərinin sevilə-sevilə oxunması da dediklərimizin sübutudur. Tofiqin poetik

gönlərin əməlinə, sabahımızı müdafiə etdiyindən söhbət açmışdı.

Tofiq Bayram poetik fikri cılaladıqdan sonra onu aydın, obrazlı və təmiz bir dillə ortaya çıxarmağı sevirdi. Şeirdə tamamlanmamış, ələ-qaranlıq ifadələri ortaya çıxarılanlardan xoşu gəlməzdi. Ona görə də şairliklə məşğul olmaq istəyənlərə daim sözü mosuliyətlə yanaşmağı tövsiyə edirdi.

Tofiq Bayram müqəddəs bir məqsədə - öz xalqına xidmət etməkdən həzz ələrdi. İlk qələm təcürübəsindən ömrünün son günlərinə qədər araya-ərsəyə gətirdiklərində onun şairlik vəcdanı, yaradıcılıq cəsarəti bir an belə tərək etmədi. Elə buna görə də şeirlərində onun böyük, məhəşəm əqidə daşıyıcısı olduğu özünü göstərirdi. Belə poetik kredo onun hələ 1967-ci ildə yazdığı "İnamım, əqidəm" şeirindən də boylandırdı:

*Məni qorxutmayı hər əsən külək,
Təməli inamdan yəğrilməz dəgəm.
Vətən keşiyində duran əsgərtək
Mən öz əqidəmi qoruyacağam.*

- deyirdi.

Sonrakı illərdə qələmə aldığı əsərlərində T.Bayram həqiqətən də bu inama, əqidəyə sadiq qaldığını nümayiş etdirmişdi. Görünür, elə buna görə də T.Bayram qəti şəkildə inanırdı ki, "silənin itməyəcək xatirələrdən..." Çünki o, bütün yazdıqlarında öz oxucusu ilə ülfətə, ünsiyyəyə daxil "mon" ilə girməyi bacarırdı. Onun oxucu ilə mükəlləməsi mücərrəd deyil, real, konkret xarakter daşıyırdı. Şeirlərindən bizo boylanan lirik qəhrəman səməni hissələr daşıyıcısı kimi zərif bir ahənglə qarşımızda dayana, diqqətini məşğul edə bilər. Çünki onun yaradıcılığında soyuq mühakimələr, yonucu ifadələr deyil, milli düşüncünəməz və real həyatımızda gedən proseslər yeni möhə qalaları ilə gözümüzün önündə canlanırdı.

1960-cı illərin lap əvvəllərindən başlayaraq oxucularına təqdim etdiyi əsərlərinin hamısı mükəmməl məzmun, poetik fikir özünəməxsus estetik ələmə əhatələnmişdi. Bu xətt, bu konsepsiya "Sizi düşünürəm", "Azərbaycan dünya gözür", "İnamım, əqidəm", "Gərək elə yanımdır", "Azərbaycan deyəndə", "Moslokim-silahım" və s. kitablarından məhiz belə bir biçimə qarşımızda dayanırdı.

Tofiq Bayramın sözü oynatmaqdan xoşu gəlməzdi. O, sözü elə bir poetik don bəçirdi ki, onun ilğüsü də, öçüşü də, sözlə-

rin düzümünü də sifət onun özünün orijinal fikirlərindən qaynaq ələrdi. O, şairliyi ələ-oba dördi çəkmək, onun mənəvi istiqamətvericisi kimi dərək edirdi. Yəqin elə buna görə də onun "İnamı, əqidəsi", "moslokim-silahı" ilə üst-üstə düşür, uyğunlaşır.

Tofiq Bayramın lirik, çağırış, tarixi, siyasi xarakterli əsərlərində bizo daim xalqın səsinə eşidirik. Bu səs şairin qəlbənin çırpıntısı, üroyinin döyüntüsüdür. Bəlkə də Tofiq Bayramın uyuduğu məzardakı daş plitələr üzərinə qulağımızı qoysaq, onun "Könlündə yaşayanlar"ın səsinə indiki əsirdə biləcəyik. Çünki Tofiq Bayramın xronotoplari keçmişlə onun həyatını dəyişdiyi ana qədərki dövrünü yox, oxucuların, xalqımızın üroyinə özünə yuva quran məkan və zamanın xronotoplari ilə gözümüz qarşısında canlandırılacaqdır. Tofiq Bayramın yaradıcılığı sübut edir ki, əsli şair ölmür. O, sadəcə olaraq bir məkan hədlərindən, zaman kəsiklərindən başqa bir məkan, başqa bir zaman kəsiklərinə keçməklə yeno də ömrünü davam etdirir.

Tofiq Bayram Azərbaycan oxucusunun yaddaşında həç də lirik-nostalji, iciməi-siyasi, tarixi-psixoloji ruhlu seir və poemalar müəllifi kimi qalmamışdır. Onun çoxcəhətli və zəngin yaradıcılığında başqa xalqların nümayəndələrindən böyük mosuliyət və şöqlə dilimizə tərəcəmə etdiyi əsərlər mühüm yer tutur. Tofiqin tərəcəmə tafəkkürünün məhsulu-olan yunan şairi Fotula Yanokopoludən "Mənim doğma Elləmə" (1964), rus şairləri S.Yesenin, Y.Yevtuşenko, R.Rojdestvenski, Y.Smelyakov, V.Protaliq; Belarus şairləri P.Voronko, P.Brovka; özbək M.Şeyxzadə, R.Babacan; tacik, qırğız, gürcü, latıv və digərlərindən tərəcəmə etdiyi "Ürəkənd-ürəyə" (1975) şeirlər toplusu, Litva şairlərindən etdiyi "Yasəmon" (1976) kimi maraqlı şeir cəlonğı, avar şairi R.Həmətovdən çevirdiyi "Duralar" (1973), "Doştlar qoruyun" (1984) və s. (ofus ki, R.Həmətov doştları sona qədər qoruya bilməmişdi!) kimi nümunələr Azərbaycan tərəcəmə mədəniyyətinin unudulmaz səhəflərindən biri kimi ortada dayanmaqdadır.

Tofiq Bayramın tərəcəmə yaradıcılığında böyük rus şairi 50-60-cı illər ədəbiyyatının dissidenti, "Voprosi literaturı" jurnalının baş redaktoru A.Tvardovskinin əsərlərini dilimimizə səsləndirilməsi xüsusi səhifə olaraq qalmaqdadır. O, bir-birinin ardınca A.Tvardovskinin "Üfüqlərdən-üfüqlərə" (1966) və "Yaddağın hökmü" (1987)

poemalarını, "Dava qurtaran günü", "Söz haqqında" və s. şeirlərini dilimizə böyük ustalıqla çevirmişdi.

Yaxşı yadımdadır. 1990-cı ildə doktorluq dissertasiyası üzərində işləyirdim. Mövzüm "XX əsr rus poeziyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsi problemləri" idi. Təhlillər zamanı T.Bayramın da tərcümələrini nəzərdən keçirməyə ehtiyac vardı. Elmi məsləhətçim əməkdar elm xadimi, professor Həbib Babayev (yeri behiştlik olsun) idi. O, mənə məsləhət bildirdi ki, Tofiq Bayramın tərcümələri ilə kitablardan, dövrü mətbuatdan tanış olmağım la yanaşı, həm də şairin özü ilə görüşüb söhbət edim. Tərcümələr üzərində işi necə apardığından xəbərdar olum. Tofiq Bayramın məsuliyyətli mütərcim olduğunu yaxşı bilirdim. Bütün bunlara bir daha yaxından inanmağım üçün T.Bayram ilə getdim. 1990-cı il aprelin 14-ü idi. Evləri indiki Azadlıq prospekti Cıdır meydanının lap yaxınlığında idi. Qapının zəngini basıb nə məqsədlə gəldiyimi söylədim. Məni böyük məmnuniyyətlə qəbul etdi. 4 saatdan artıq onunla sənət, orijinal yaradıcılıq, tərcümə işi ilə bağlı söhbətlər etdik. Tərcümə ilə bağlı fikirlərini yazıya aldım. Mənə söylədiklərindən doktorluq dissertasiyamda material kimi istifadə etdim.

Tofiqin bir şair - mütərcim kimi bədii yaradıcılıq və tərcümə haqqında mülahizələri dolğun idi. Təkcə bunu deyim ki, o, tərcümə işinə orijinal yaradıcılıqdan daha böyük qiymət verirdi. Tərcümə sənətini qanköçürmə əməliyyatına bənzədirdi. Və qeyd edirdi ki, bu əməliyyat zamanı qan qrupları bir-birinə uyğun gəlməyə, xəstəni sağaltmaq əvəzinə, öldürmək olar. Elə buna görə də mütərcimin böyük istedad sahibi olmasını tələb edirdi. Onun bədii əsərlərin tərcüməsinə məhz elə bu rəqəsdən yanaşdığını görmək olur. T.Bayram tərcümə işi ilə bağlı (bu, A.Tvardovskinin əsərləri ilə daha çox bağlı idi) bizə aşağıdakıları söyləmişdi: "Təsədüf və uyğunsuzluqlardan qaçmaq üçün mən dəfələrlə lüğətlərə, soraq kitablarına müraciət edir, rus və Azərbaycan dillərini mükəmməl bilən yoldaşlarla məsləhətləşirdim, bədii sözün sirlərinə daha dərinləndən bələd olanlara qulaq asırdım. Söz və ifadələrin dürüstlüyünü dəfələrlə yoxlayırdım, orijinalın ritmini və üslubunu, onun milli özünəməxsusluğunu dövlət sərhədi, göz-bəbəyim kimi qoruyurdum".

Tofiq Bayram tərcümə edərkən məhz belə işləyirdi. Biz onunla söhbət edərkən o, dediklərini elə inamla, elə intonasiya ilə deyirdi ki, söylədikləri müsahibinin yaddaşına birdəfəlik həkk olunurdu. Söhbətimiz sona yetəndə durub getmək istədim, T.Bayram və onun ömür-gün yoldaşı Zərifə xanım qəti şəkildə yerindən tərpənməməyi rica etdilər. Zərifə xanım yaxşı süfrə hazırlamışdı. Ətirli və mürəbbəli çaydan sonra dadı damaqdan getməyən məzhəbi üstə dədə-baba aş. Birlikdə yeyib-icdik. Yenə də sənətdən, poeziyadan, qanköçürmə (tərcümə) əməliyyatından danışdıq. Maraqlı, yaddaşlara yazılan bir gün oldu. T.Bayramla Zərifə xanım mənim üçün özünəməxsus ömür dünyası olan insanlar kimi yaddaşmda özünə yuva qurdu...

İndi Tofiq Bayramın dünyasını dəyişməsindən az qala əsrin dördüdə biri qədər vaxt keçir. Doğma kəndi Ömircandakı məzarlıqda Tofiqin ruhu Qarabağa görə səksəkə içindədir. O, "Qarabağı vermərəm" şeirini elə bir pafosla yazmışdı ki, ruhu bu gün də Qarabağın qayıtmasını gözləməkdədir. İnanırıq ki, Tofiqin ruhu bu səksəkədən qurtulub aram tapacaqdır. Qəbrin nurla dolsun, Tofiq. Sənin vətəndaşlığınla şairliyin çoxları üçün nümunə olmağa layiqdir. Dekabrda səni yadıma salmağımın səbəbi ruhuna sakitlik, rahatlıq çilməkdir.